

**Isidora Jarić<sup>1</sup>**Filozofski fakultet  
Univerzitet u Beogradu

## ŽIVOT IZMEĐU NASILJA I SUPKULTURNOG GETA: LGBTTIQ OSOBE I NJIHOVA SVAKODNEVICA U SRBIJI<sup>2</sup>

**Apstrakt:** Tekst razmatra poziciju LGBTTIQ osoba u Srbiji danas onako kako se ona može iščitati iz empirijskog materijala prikupljenog u okviru istraživanja teme nasilja nad LGBTTIQ populacijom. Empirijsko istraživanje je sprovedeno u dve faze: na većem uzorku uz pomoć e-anketnog upitnika i na redukovanom stratifikovanom uzorku metodom produbljenog intervjua. Analiza rekonstruiše nekoliko važnih tema koje mapiraju s jedne strane osnovne koordinate socijalnog položaja LGBTTIQ populacije u Srbiji, a s druge strane intimne koordinate inicijacijskih tački/momenata životnog prelaza unutar individualnih biografija pojedinačnih ispitanika.

**Ključne reči:** rod, seksualna orijentacija, LGBTTIQ, nasilje, Srbija.

Istraživanje koje predstavljamo u ovom radu, iako na izvestan način odvojeno, deo je većeg sistematskog istraživanja ove teme koje od februara 2005. godine sprovodi kao zajednički projekat grupa nekoliko nevladinih organizacija koje se bave promocijom LGBT prava u Srbiji (Grupa za lezbejska ljudska prava – Labris iz Beograda i Centar za promociju i unapređenje LGBT ljudskih prava i queer kulture – Lambada, uz podršku Novosadske lezbejske organizacije Queeria i Gaytena – LGBT).

Pilot istraživanje "Nasilje nad istopolno orijentisanim osobama", sprovedeno tokom februara 2005. godine, učinilo je vidljivom uznemirujuću socijalnu realnost sa kojom se istopolno orijentisane osobe susreću u kontaktu sa *mainstream* kulturnom matricom unutar savremenog srpskog društva. Nalazi ovog istraživanja pokazuju visoku saglasnost ispitanika (čak 90%) sa idejom da

---

<sup>1</sup> dorajar@eunet.rs

<sup>2</sup> Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta: *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri* (evidencioni broj 179035) Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji finansira Ministarstvo nauke i prosvete Republike Srbije. Terenski deo istraživanja sproveden je uz organizacionu i finansijsku pomoć Grupe za lezbejska ljudska prava – Labris iz Beograda.

seksualna orijentacija prema istom polu, koja odudara od dominantne heteroseksualne matrice, proizvodi nasilan odgovor većeg dela društva u susretu sa osobama koje su izabrale život drugačiji od dominantnog kulturnog modela. Mnogi od ispitanika svedoče o različitim oblicima nasilja (emocionalno nasilje, premlaćivanje, egzistencijalna ugroženost), koje su ili lično ili posredno iskusili, susretavši se sa neposrednim posledicama nasilnih epizoda koje su doživeli njihovi prijatelji, poznanici, bliske osobe. Posebno uznemiruje nalaz da *niti jedan ispitanik nije doživljeno nasilje prijavio policiji* verujući da ovim činom neće postići ništa. Ovu uznemirujuću konstataciju o postojanju fundamentalnog nepoverenja manjinskih socijalnih grupa (u ovom slučaju istopolno orijentisanih osoba) u institucije sistema i njihove mehanizme putem kojih je, bar teorijski, moguće ostvariti određena partikularna prava (u konkretnom slučaju pravo da se ne trpi nasilje zbog istopolne seksualne orijentacije) još jednom potvrđuje i nalaz da niti jedna od osoba kojoj su se ispitanici obraćali u vezi sa pretrpljenim nasiljem (prijatelji, psiholozi, psihijatri) nije predložila da se ispitanik/žrtva nekog od oblika nasilja obrati policiji za pomoć. Istraživanje pokazuje da ispitanici (istopolno orijentisane osobe) nisu jedini koji ne veruju da ih društvo kroz za to predviđene institucije ne može ili ne želi da zaštiti, već da na sličan način promišljaju i drugi (iz istraživanja proističe dobronamerni) članovi društva koji u individualnim kontaktima sa istopolno orijentisanim osobama pokazuju empatiju za specifičnost njihove socijalne egzistencije i probleme sa kojima se oni susreću unutar srpskog društva.

Drugo u nizu istraživanje, sprovedeno u periodu od 15. septembra do 28. oktobra 2005. godine, zamišljeno je kao nastavak pomenutog pilot-istraživanja, ali sa izvesnim pomacima u interpretaciji zadate teme. Ono je, sasvim opravdano, proširilo fokus svog istraživačkog interesovanja na "osobe drugačijih seksualnih orijentacija od dominantne heteroseksualne matrice" (Čvorović, 2005) pridružujući uzorku pored istopolno orijentisanih osoba (lezbejki i gej muškaraca), koje su bile u fokusu interesovanja prethodnog istraživanja, i biseksualne, transrodne, transseksualne, interseksualne i *queer* osobe.

Osnovne ciljeve istraživanja njegove autorke definisale su na sledeći način:

"1. Sakupljanje konkretnih empirijskih podataka o nasilju nad LGBTTIQ populacijom u Srbiji,

2. Prilog ka poštovanju postojećih zakona i propisa, kao i usvajanju novih, a koji se tiču sankcionisanja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije,

3. Pružanje prilike LGBTTIQ populaciji da skrene pažnju na ključne remeteće faktore u ostvarivanju sopstvene egzistencije – negiranje postojanja LGBTTIQ populacije i produkata LGBTTIQ kulture, konstantno i aktivno nasilje nad LGBTTIQ populacijom i ćutanje o nasilju nad LGBTTIQ populacijom, a sve to od strane dominantog, većinskog, heteroseksualnog, društva i in-

stitucija u njemu – Skupštine Srbije, Vlade Srbije, većine medija u Srbiji, sudskih, zdravstvenih, verskih i institucija bezbednosti,

4. Razvoj novog instrumenta koji će dati precizniju sliku faktora i prirode nasilja koje LGBTTIQ populacija u Srbiji svakodnevno doživljava. " (Čvorović, 2005:1)

Ipak, zaključak je da oni nisu u potpunosti ispunjeni.

Najozbiljnija zamerka istraživanju proističe iz načina na koji je dizajniran uzorak. Donevši odluku da sačinjeni upitnik postave na veb-sajtove nekoliko LGBT organizacija, koje su posredno i neposredno učestvovala u sprovođenju ovog istraživanja, i ovim putem ga distribuiraju i animiraju buduće ispitanike koji su potom popunjene upitnike u e-formi slali na naznačene e-adrese, istraživačice su, čini se svesno, već na samom početku, odustale od ideje da istraživanje sprovedu, ili bar to pokušaju da učine, na (u bilo kom smislu<sup>3</sup>) reprezentativnom uzorku. Ovo je u sledećem koraku unapred limitiralo mogućnost da istraživačice na osnovu prikupljenog empirijskog materijala dođu do istraživačkih nalaza koji bi ponudili kompletniju sliku stanja problema nasilja nad LGBTTIQ populacijom u kontekstu savremenog srpskog društva. Tako, umesto odgovora na prvi istraživački cilj, koji su istraživačice sebi postavile, u konačnom tekstu istraživanja dobijen je samo uvid u parcijalni deo problema. Uz ograničavajući uzorak na ispitanike koji pripadaju delu "LGBTTIQ populacije koji koristi internet i koji svoju LGBTTIQ egzistenciju ostvaruje oko i unutar pomenutih LGBT organizacija" (Čvorović, 2005:1), a koji čini, dodala bih, samo jedan (najverovatnije manji) deo LGBTTIQ populacije unutar srpskog društva, nije moguće rasvetliti i razumeti sve delove komplikovanog socijalnog mozaika koji bi nam otkrio stepen rasprostranjenosti i varijetete formi nasilja nad LGBTTIQ populacijom u Srbiji.

Imajući u vidu (a) navedena ograničenja prethodnih istraživanja, kao i (b) objektivne teškoće vezane za obim finansijskih sredstava predviđenih projektom, ali i (c) očekivane teškoće vezane za istraživanja koja se bave socijalno stigmatiziranim/tabuiziranim temama poput nasilja unutar i prema socijalno marginalizovanim grupama u ovom trećem projektnom ciklusu pokušali smo da ciljeve i metodologiju istraživanja definišemo na nešto drugačiji način, a samo istraživanje podelimo u dve faze – prvu u kojoj bi se bavili prikupljanjem, analizom i interpretacijom podataka prikupljenih anketnim upitnikom, i drugu, istraživački i metodološki nešto zahtevniju fazu u kojoj bi se bavili izvođenjem i analizom narativa vezanih za nasilje nad LGBTTIQ populacijom prikupljenih metodološkom tehnikom produbljenih intervjua sa ispitanicima koji sami sebe percipiraju kao deo LGBTTIQ populacije.

---

<sup>3</sup> U odnosu na starost ispitanika, stepen obrazovanja, rod... ili bilo koji drugi kriterijum ili kriterijume.

Nedovoljna finansijska sredstva već na samom početku nametnula su nam određena ograničenja u konstruisanju uzorka u prvoj fazi istraživanja. Kako bismo smanjili troškove terenskog dela istraživanja, i ovoga puta samo se odlučili da upitnik postavimo na veb-sajt nekoliko NVO-a koji su odlučili da podrže projekat. Organizacije koje su na različite načine potpomogle sprovođenje ovog istraživanja su: Koalicija protiv diskriminacije, Gayten LGBT, Kvirija centar, Queer Beograd kolektiv, Novosadska lezbejska organizacija, Spy Siguran puls mladih, Gej strejt alijansa. Neke od ovih organizacija izašle su nam u susret postavljajući upitnik na svoj sajt, neke su prihvatile da ga distribuiraju samo svojim članovima i korisnicima, neke su predložile da elektronsku kopiju upitnika ponude svojim korisnicima koji su ga potom, ukoliko su pokazali interesovanje, popunjavali. Upitnik je *on line* i na ostale pomenute načine kružio/bio dostupan za popunjavanje tokom tri meseca, u periodu jul, avgust, septembar 2008. godine. 1. oktobra 2008. godine zaključili smo terenski deo prvog dela istraživanja. Svi dobijeni podaci, bez obzira na način na koji je popunjen upitnik (*on line* ili "ručno" na papiru), uneseni su u zajedničku bazu podataka. Ukupno je popunjeno 194 upitnika. Kontrolom uzorka ustanovili smo da je čak 11 upitnika neregularno iz različitih razloga. Dva iz poduzorka upitnika koji su "ručno" popunjavani jer ispitanici nisu odgovorili na većinu pitanja i čak devet unutar poduzorka intervjuja koji su popunjavani *on line*, jer su sadržali unutrašnje nelogičnosti koje su nas potom potakle da svaki od tih devet upitnika izvadimo iz baze podataka i detaljno proverimo. Dodatnim uvidom u ove upitnike ustanovili smo da to nisu upitnici koje su popunile osobe koje su želele da učestvuju u ovom istraživanju i na taj način potpomognu njegovu realizaciju, već osobe koje iz različitih razloga žele da onemoguće konstruisanje stvarne slike stanja istraživanog problema, makar i u kamernim supkulturnim okvirima LGBTTIQ zajednice građana Srbije koji na različite načine gravitiraju oko NVO-a koji se bave zaštitom i promocijom ljudskih i građanskih prava LGBTTIQ populacije, koji su bili ciljna grupa ove faze našeg istraživanja. Podatak da smo ovakve upitnike pronašli baš u okviru poduzorka upitnika koji su *on line* popunjeni posebno je zanimljiv jer smo u dogovoru sa programerom, u fazi pripreme istraživanja, elektronski dizajnirali upitnike tako da je nemoguće pristupiti sledećem pitanju ukoliko ispitanik nije odgovorio na prethodna, kao i da se upitnici koji nisu do kraja popunjeni automatski brišu sa servera i samim tim ne ulaze u bazu podataka na osnovu koje će istraživanje biti rađeno. Dakle, preostalih devet neregularnih upitnika (koji čine oko pet odsto uzorka) koje smo zatekli u bazi podataka svedoče o velikoj motivisanosti<sup>4</sup> osoba koje su ih popunile (do kraja i potpuno) da na samom kraju upitnika, gde se otvara prostor u koji ispitanik može da ukuca od-

---

<sup>4</sup> Za popunjavanje upitnika prema našim procenama bilo je neophodno minimum 45 minuta koncentrisanog odgovaranja na pitanja.

ređenu količinu teksta, iskažu negativna osećanja prema pripadnicima LGBTTIQ zajednice. Sadržaj ovih komentara, kao i odgovori na nekoliko otvorenih pitanja u okviru instrumenta u svih devet isključenih upitnika bio je strukturiran otvoreno neprijateljski i homofobično, a izvestan broj ovih odgovora sadržao je i elemente na osnovu kojih je bilo moguće zaključiti da je osoba koja je odgovarala član neke od ultradesničarskih organizacija koje deluju unutar srpskog društva (kao što su npr. *Obraz*, ili 1389).

Isključivanjem pomenutih 11 neregularnih upitnika došli smo do konačnog uzorka našeg istraživanja koji čine upitnici 183 ispitanika. Iako je uzorak koji smo dobili slučajan<sup>5</sup>, na osnovu njega moguće je doneti određene zaključke o tome ko su osobe koje sebe percipiraju kao pripadnike LGBTTIQ zajednice u Srbiji i koje gravitiraju oko nekolicine NVO-a koji deluju na teritoriji Srbije i bave se problemima koji su u vezi sa ovom populacijom. Ovi uvidi su važni jer na osnovu njih možemo proceniti:

- a) kome se obraćaju ove organizacije (ko je njihova ciljna grupa);
- b) u kojim delovima LGBTTIQ populacije one imaju svoje uporište i čije konkretne partikularne interese one zastupaju;
- c) o kojim delovima LGBTTIQ populacije ni mi posredno, a ni pripadnici ovih NVO-a direktno, nemamo nikakvih konkretnih podataka.

Odgovori na ova pitanja mogli bi ponuditi konkretne uvide o mogućim dometima i ograničenjima različitih, aktuelnih i budućih, aktivnosti koje sprovode ove organizacije, ali i smernice za neke buduće pravce socijalnog i političkog delovanja ovih NVO-a u smislu proširivanja ciljne grupe kojoj se oni obraćaju.

Kao što je već pomenuto, dobijeni uzorak ne može se ni u kom smislu smatrati reprezentativnim za celokupno srpsko društvo. Sa velikom sigurnošću<sup>6</sup> možemo pretpostaviti da on nije reprezentativan ni za celokupnu LGBTTIQ populaciju u Srbiji, već samo, kao što je već pomenuto, za onaj njen deo koji je na različite načine u kontaktu sa NVO-ima koji su saradivali prilikom izvođenja ovog projekta. Struktura dobijenog uzorka izgleda ovako:

Najstariji ispitanik koji je uzeo učešća u našem istraživanju je 1952. godište, a najmlađi 1994. U trenutku izvođenja istraživanja oni su imali 57 (najstariji) i 15 (najmlađi) godina. Prosečna starost je 1980. godište, tj. 29,2 godine. Troje ispitanika je u trenutku popunjavanja upitnika imalo manje od 18 godina. Distribucija uzorka po starosnim grupama izgleda ovako: 4,4% ispitanika nalazi se u starosnoj grupi od 15 do 19 godina, 18% od 20 do 24 godine,

---

<sup>5</sup> Jer mi ni na koji način nismo mogli uticati na to ko će od potencijalnih ispitanika odlučiti da popuni upitnik.

<sup>6</sup> Iako nemamo konkretnih istraživačkih nalaza o tome kako izgleda struktura LGBTTIQ populacije u Srbiji.

31,7% 25 do 29 godina, 27,9% 30 do 34 godine, 12% od 35 do 39 godina, 2,2% 40 do 44 godine, 0,5% od 45 do 49 godina, 1,6% od 50 do 54 godine i 1,6% od 55 do 59 godina.

U pogledu iskazanog **rodnog identiteta** 55,5% ispitanika čine žene, 33,5% muškarci, 2,9% transrodne osobe i 8,1% transseksualne osobe.

U pogledu iskazanog **seksualnog identiteta** 39,4% ispitanika izjasnilo se kao lezbejka, 27,4% kao gej, 20,0% kao queer i 13,1% kao drugo.

U pogledu **seksualne orijentacije** najveći deo ispitanika određuje se kao istopolno orijentisane osobe, čak njih 63,3%, 21,7% kao biseksualne, 10% kao heteroseksualne, 1,7% kao aseksualne i 3,3% kao drugo.

Najveći broj ispitanika iz našeg uzorka odrastao je u Beogradu, čak 39%, njih 18,7% odraslo je u gradu koji ima preko 100.000 stanovnika, 15,9% u manjem gradu koji ima između 50.000 i 100.000 stanovnika, 18,1% u varošici koja ima između 10.000 i 50.000 stanovnika, i 8,2% u selu-naselju koje ima do 10.000 stanovnika.

Najveći deo ispitanika živi u Beogradu 58,8%, 22% ispitanika živi u gradu koji ima više od 100.000 stanovnika, 9,3% u manjem gradu koji ima između 50.000 i 100.000 stanovnika, 7,7% u varošici koja ima između 10.000 i 50.000 stanovnika, a samo 2,2% u selu-naselju koje ima manje od 10.000 stanovnika.

Samo polovina ispitanika ima zaposlenje, njih 50,5%, dok preostalih 49,5% nije zaposleno.

Na osnovu ovih podataka moguće je približno mapirati ciljnu grupu kojoj se pomenuti NVO-i obraćaju i koja bi mogla činiti nešto što se u određenim supkulturnim krugovima imenuje kao **LGBTTIQ zajednica** u Srbiji. Čini se da su iz ove zajednice na izvestan način izopšteni neki delovi LGBTTIQ populacije<sup>7</sup> koji iz različitih razloga nisu involvirani u život ove supkulturne scene.

Zbog svega gore pomenutog važno je istaći da su svi dobijeni rezultati istraživanja interpretirani u skladu sa ograničenjima koja proističu iz odabrane metodologije i navedenih osobina uzorka. To dalje znači da prikupljeni empirijski materijal na osnovu ovako strukturiranog uzorka ne može ponuditi statistički relevantne nalaze o stanju istraživanog problema (nasilje nad LGBTTIQ populacijom) u Srbiji, jer ni uzorak ispitanika nije ni na koji način statistički reprezentativan za srpsko društvo u celini. Ipak, nalazi istraživanja pružaju uvid u iskustvo/a i razmišljanja jednog dela LGBTTIQ populacije, koji razume da je samo konkretnim ličnim angažmanom (u šta se ubraja i učešće u ovom istraživanju) moguće menjati postojeće društveno stanje, a koji na razli-

---

<sup>7</sup> Na primer, LGBTTIQ osobe koje žive u manjim gradovima i selima, starije LGBTTIQ osobe itd. Paradoksalno, izgleda da se još uvek ove organizacije predominantno obraćaju mlađim istopolno orijentisanim osobama koje su najčešće rođene u Beogradu, ili sada u njemu žive.

čite načine gravitira oko NVO-ima uključenim u ovaj projekat. Iako fragmentarni, ovi uvidi nam mogu pomoći da učinimo značajan korak u razumevanju specifičnosti socijalnog položaja LGBTTIQ osoba u savremenom srpskom društvu, bar u određenim supkulturnim kontekstima, i eventualno naslutimo obrise i modalitete LGBTTIQ egzistencija unutar drugih, u našem uzorku nedovoljno vidljivih, supkulturnih konteksta.

### Rezultati istraživanja

Veliki broj ispitanika iz našeg uzorka kroz svoje odgovore u zadatim okvirima upitnika svedoči o vlastitim iskustvima u vezi sa nasiljem. U našem uzorku ukupno 86 ispitanika, ili 46,9% uzorka, lično je doživelo nasilje, tj. našlo se u ulozi žrtve. Sedamnaestoro ispitanika je doživelo i psihičko i fizičko nasilje, tj. 9,29% ukupnog uzorka. Od toga, 85% od onih koji su doživeli fizičko nasilje doživeli su i psihičko, dok je među onima koji su doživeli psihičko nasilje samo njih 19,78% doživelo i fizičko nasilje.

Dvadesetoro ispitanika, odnosno 10,93% našeg uzorka, tvrdi da ima neposredno iskustvo u kome su bili žrtve različitih oblika **fizičkog nasilja** (videti Tabelu 1.).

**Tabela 1.** – Distribucija ispitanika u odnosu na oblik fizičkog nasilja kome je ispitanik bio izložen

Oblik fizičkog nasilja	Broj ispitanika	Procenat
Blaži oblik	9	45%
Intenzivniji	7	35%
Oružani	1	5%
Seksualno uznemiravanje	2	10%
Seksualni napad	1	5%
<b>Total</b>	<b>20</b>	<b>100%</b>

Više od polovine ispitanika koji su bili žrtve fizičkog nasilja u ulozi žrtve su se našli više od jednog puta (videti Tabelu 2.).

**Tabela 2.** – Distribucija ispitanika u odnosu na broj situacija u kojima su bili žrtve fizičkog nasilja

Učestalost ponavljanja	Broj ispitanika	Procenat
Jednom	9	45%
Dva puta	5	25%
Tri ili više puta	6	30%
<b>Total</b>	<b>20</b>	<b>100%</b>

U najvećem broju slučajeva napadač je bio nepoznata osoba (55% slučajeva), slede prijatelj/ica-poznanik/ca u 15% slučajeva, kolega/koleginica 10%, majka 10%, drugi član porodice 5% (videti Tabelu 3.).

**Tabela 3.** - Distribucija broja ispitanika u odnosu na identitet napadača

<b>Identitet napadača</b>	<b>Broj ispitanika</b>	<b>Procenat</b>
Prijatelj/ica, poznanik/ica	3	15%
Kolega/inica sa studija	0	0
Kolega/inica sa posla	2	10%
Sused/tka	0	0
Majka	2	10%
Otac	0	0
Drugi član/ica porodice	1	5%
Policija	0	0
Nepoznat	11	55%
Drugo	0	0
<b>Total</b>	<b>20</b>	<b>100%</b>

Fizičko nasilje koje su ispitanici iskusili najčešće se događalo na ulici (u 55% slučajeva), zatim u parku, baru ili kafiću i kući ispitanika u po 15% slučajeva, u klubu i na radnom mestu u po 10% slučajeva i u javnom prevozu, u školi ili fakultetu, u nekoj od institucija sistema u po 5% slučajeva (videti Tabelu 4.).

**Tabela 4.** – Distribucija broja odgovora ispitanika prema mestu na kome se dogodilo fizičko nasilje

<b>Mesto</b>	<b>Broj odgovora<sup>8</sup></b>	<b>Procenat od broja onih koji su izjavili da su doživeli fizičko nasilje (20 ispitanika)</b>
Ulica	11	55%
Park	3	15%
Prodavnica	0	0
Bar/kafić	3	15%
Klub	2	10%
Javni prevoz	1	5%
Radno mesto 2	2	10%
Škola/fakultet	1	5%
Neka od institucija	1	5%
Kuća	3	15%
Drugo	0	0

---

<sup>8</sup> Pet ispitanika doživelo je nasilje na različitim mestima.

Uznemiruje podatak da je samo 40% ispitanika od onih koji su imali iskustvo sa fizičkim nasiljem odlučilo da ove incidente prijavi policiji. Od onih koji su odlučili da incident ne prijave policiji samo polovina je bila spremna da govori o razlozima zbog kojih je odlučila to da ne učini. Najčešći razlog neprijavlivanja je strah od homofobične reakcije zaposlenih u policiji (50%). Trećina navodi da pomenuti incident nije smatrala dovoljno dramatičnim da bi bila potrebna intervencija policije, dok ostali navode različite lične razloge.

Dodatno uznemiruje i malobrojni odgovori ispitanika koji su doživljene incidente u kojima su bili žrtve fizičkog nasilja prijavili policiji, a koji svedoče o percepciji naših ispitanika moguće reakcije zaposlenih u policiji. Nijedan od ovih ispitanika reakciju policijskih službenika nije doživeo kao prijateljsku ili kao podršku. Dve trećine odgovora reakciju policijskih službenika opisuje kao neutralnu, a čak jedna trećina kao neprijateljsku.

Psihološko nasilje je doživelo 86 naših ispitanika ili 46,99% uzorka. Najzastupljeniji oblici ove vrste nasilja su: vređanje (koje je doživelo čak 67,44% ispitanika), zatim ismevanje (62,79%), za čim slede zlobno ogovaranje (59,30%), ponižavanje (50%), odbacivanje (38,37%), verbalne pretnje (36,05%), ucene (12,79%), seksualno uznemiravanje (9,30%), dobijanje pretećih pisama (8,14%) i oštećenja ili krađa imovine (2,33%).

Najveći broj ispitanika, njih 69,74% iskusilo je ovu vrstu nasilja tri i više puta u životu (videti Tabelu 5.).

**Tabela 5.** – Distribucija ispitanika u odnosu na broj situacija u kojima su bili žrtve psihološkog nasilja

Učestalost	Broj ispitanika	Procenat
Jednom	15	17,44%
Dva puta	11	12,79%
Tri ili više puta	60	69,74%
<b>Total</b>	<b>86</b>	<b>100%</b>

Za razliku od fizičkog nasilja, gde je nasilnik najčešće nepoznata osoba, u slučaju psihološkog nasilja počinioci su najčešće osobe koje ispitanici prepoznaju kao prijatelje i poznanike (45,35% slučajeva). Slede kolege sa posla i studija (38,37%). Tek posle toga slede nepoznati počinioci (32,56% slučajeva), zatim majka ili otac (23,26%), drugi članovi porodice (15,12%), policija (4,65%) i drugo (2,33%).

Nasilje se baš kao i u slučaju fizičkog nasilja najčešće događa na ulici (u 34,88% slučajeva), zatim u kući (31,40%), u baru ili kafiću (21,42%), na radnom mestu (20,93%), u školi ili na fakultetu (19,17%), u klubu (15,12%), parku (10,47%), nekoj od institucija sistema (6,98%), javnom prevozu (4,65%).

Najveći broj ispitanika, njih čak 94,1% odlučilo je da ovaj/ove incidente ne prijavi policiji. Samo 82,50% od njih pristalo je da navede razloge zbog kojih su odlučili da incident/e ne prijave policiji. 16,66% smatra da policija jednostavno nije dovoljno efikasna, 10,60% ima strah od homofobične reakcije zaposlenih u policiji, 69,69% smatra da incident nije bio dovoljno ozbiljan, dok preostalih 13,63% navodi neke druge razloge.

Malobrojni odgovori koji opisuju utiske ispitanika, koji su incidente prijavili policiji, a vezani su za reakciju policije, prate isti obrazac kao i u slučaju prijavljivanja fizičkog nasilja – reakcija policije od strane ispitanika doživljena je ili kao neutralna (80% odgovora) ili kao neprijateljska (20% odgovora).

Na osnovu ovih rezultata sa sigurnošću možemo utvrditi da nasilje kome su izloženi pripadnici LGBTTIQ populacije *postoji*. Ono ima različite manifestne oblike (fizičke i psihološke). Dešava se najčešće na ulici, ali i na mnogim drugim mestima: školi, fakultetu, unutar javnih institucija, u parkovima, klubovima, kafićima... Zbog velikog nepoverenja u institucije sistema, pre svega policiju, pripadnici LGBTTIQ populacije u susretu sa konkretnim nasiljem najčešće izbegavaju da slučaj prijave policiji. Incidente u kojima su bili žrtve fizičkog nasilja odlučuju se češće da prijave policiji, nego one u kojima su bili žrtve psihološkog nasilja. Najčešći razlog koji ispitanici navode za neprijavlivanje incidenata u kojima su bili žrtve nasilja je strah od homofobične reakcije zaposlenih u policiji.

Sudeći po ostalim nalazima istraživanja izgleda da je *strah od homofobične reakcije okoline* za pripadnike LGBTTIQ populacije u Srbiji limitirajući faktor i u nekim drugim socijalnim situacijama. Prikupljeni podaci, na primer, o tome da li su se i kome do sada *out*-ovali ispitanici, govore o visokom stepenu nepoverenja koje pripadnici LGBTTIQ populacije osećaju prema ljudima iz svoje okoline. Samo 26,8% ispitanika se *out*-ovalo pred svojim očevima, nešto više njih pred majkom (49,7%). Braća u samo 26,8% slučajeva znaju za seksualnu orijentaciju ispitanika, a sestre u 31,7% slučajeva. Babe i dede znaju za seksualnu orijentaciju ispitanika samo u 13,1% slučajeva, a deca, ukoliko ih ispitanici imaju, samo u 6% slučajeva. Članovi bliže rodbine su upoznati sa seksualnom orijentacijom ispitanika u 21,3% slučajeva, a članovi dalje rodbine u 20,2%. Na *out*-ovanje pred drugim osobama iz svoje okoline odlučuje se tek 29,5% ispitanika. Kao što se može videti iz prezentovanih podataka, više od polovine ispitanika se odlučuje da ne govori pred svojom okolinom o vlastitoj seksualnoj orijentaciji. Podozrivost prema neposrednoj okolini potvrđuju i frekvencije slaganja, odnosno ne slaganja ispitanika sa određenim tvrdnjama koje imaju za cilj da izmere stepen poverenja ispitanika prema sopstvenoj okolini – bliskim osobama, partnerima, članovima porodice, prijateljima, poznanicima... drugim članovima društva, institucijama sistema... Primera radi, čak 56,3% ispitanika slaže se sa tvrdnjom da: *Visok stepen homofobije u društvu utiče na kvalitet odnosa u istopolnoj vezi*. U nešto izmenjenoj formi

ove iste tvrdnje: *Visok stepen homofobije u srpskom društvu utiče na kvalitet odnosa u istopolnoj vezi, stepen slaganja raste do čak 72,1%. Najveći broj ispitanika smatra da se u srpskom društvu na LGB osobe gleda sa neodobravanjem (93,3%), dok samo manji broj njih (5,5%) smatra da se na LGB osobe gleda sa odobravanjem, 1,1% ispitanika je neodlučan. Sličnu distribuciju odgovora dobili smo i u odgovorima na tvrdnju: U srpskom društvu se na transrodne i transseksualne osobe gleda sa neodobravanjem (90,5%), odobravanjem (5,1%), neodlučni (4,5%). Čak 80,3% odsto ispitanika veruje da su LGBTTIQ osobe koje su javno obelodanile svoju seksualnu orijentaciju više izložene nasilju. 70,5% ispitanika veruje da: Osobe koje neguju specifičan stil oblačenja koji se povezuje sa LGBT supkulturom češće doživljavaju nasilje.*

### Druga faza: Kvalitativna analiza

Imajući na umu specifičnost uzorka<sup>9</sup>, kao i ograničenja odbranog metodološkog postupka (anketni upitnik sa predominantno zatvorenim pitanjima, koji smo odlučili da postavimo na veb-sajt i u manjem obimu omogućimo njegovo popunjavanje i uživo u papirnoj formi), smatrali smo da bi neke od istraživačkih rezultata do kojih dođemo bilo zanimljivo proveriti i eventualno produbiti njihovo značenje i razumevanje i nekim od kvalitativnih metodoloških postupaka u sledećoj fazi istraživanja. Smatrali smo da bi uvođenje kvalitativnih istraživačkih postupaka, omogućilo dublje razumevanje istraživanog problema<sup>10</sup> i mapiranje glavnih tema i problema povezanih sa fenomenom nasilja sa kojima se LGBTTIQ populacija susreće unutar srpskog društva. Da bi sve ovo bilo moguće, neophodno je najpre u kratkim crtama objasniti specifičnost socijalne pozicije LGBTTIQ populacije koja direktno utiče na intenzitet i socijalnu vidljivost različitih oblika nasilja kojima su pripadnici ove populacije izloženi.

---

<sup>9</sup> "LGBTTIQ populacija koja svoju egzistenciju ostvaruje oko i unutar LGBT organizacija", što znači da su to uglavnom osobe koje imaju izgrađen odnos prema socijalnom konstruktivnom vlastitog rodnog i seksualnog identiteta, koji nužno ne mora biti (ne)konfliktan, jer su odlučili da se socijalno angažuju unutar NV organizacija koje se bave promocijom i unapređenjem LGBTTIQ ljudskih prava i kulture ili bar da konzumiraju njihove usluge. Što dalje znači da su ispitanici osobe koje, može se pretpostaviti, mogu ponuditi zanimljive informacije o različitim aspektima LGBTTIQ egzistencije unutar konteksta supkulture kojoj pripadaju i šire društva čiji su deo.

<sup>10</sup> Npr. u kojim oblicima se javlja nasilje prema pripadnicima LGBTTIQ populacije, da li postojeća zakonodavna rešenja na adekvatan način štite prava pripadnika LGBTTIQ populacije, da li to čini postojeća zakonodavna procedura, kakva su iskustva LGBTTIQ osoba u vezi sa tim, kako poboljšati trenutno stanje... i tome slično.

### Teorijski pogled

Svako pojedinačno društvo predstavlja komplikovan sistem različitih društvenih struktura i odnosa koji se nalaze u različitim odnosima preklapanja, sukobljavanja, međuzavisnosti... Jedna od tih društvenih struktura je i rodna, koja se još naziva i rodni režim. Rodni režim određuje društveni položaj i obaveze pojedinca koji proističu iz njegove/njene rodne uloge. On predstavlja "relativno strukturirane odnose između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama (uključujući različit rodni performans)" (Blagojević 2002:17). Rodni režim je temeljni deo strukture svakog društva koji prožima sve njegove aspekte, utičući na organizaciju socijalnog života u svakom pa i najsitnijem deliću socijalnog mozaika. Zato proučavanje diskursa i praksi pojedinih rodnih režima nudi uvid u širok spektar kako strukturnih socijalnih procesa tako i onih, sa stanovišta teorije društva, manjeg obima, čije nam razumevanje može pomoći da dekodiramo diskurs socijalne/kulturne/političke/virtuelne/kakve god... realnosti društva koje analiziramo i njegovih pojedinačnih članova.

U različitim istorijskim momentima rodni režim jednog društva izgleda različito, jer se i sadržaj kulturno i socijalno poželjnih rodnih osobina i uloga menja. U različitim istorijskim periodima različite forme rodnih uloga, unutar određenog društva i kulture, dobijaju status kulturno i socijalno najpoželjnijih. Ovi idealno-tipski modeli (muških, odnosno ženskih... kakvih god) rodnih uloga koje većina članova posmatranog društva/kulture percipira kao najpoželjnije, i u odnosu na koje interpretira vlastito rodno iskustvo, nazivaju se *hegemonim* (muškim ili ženskim) rodnim ulogama. Hegemone rodne uloge predstavljaju specifičnu konfiguraciju različitih rodnih performansi i praksi koje figuriraju kao najšire socijalno prihvaćen odgovor na konkretne (ekonomske, političke i socijalne) okolnosti unutar datog društva u određenom istorijskom trenutku.

U teorijski diskurs koncept hegemonog maskuliniteta (odnosno hegemonih muških rodnih uloga) prvi uvodi australijski sociolog i teoretičar rodnosti Robert Konel (Connell, 1995) sredinom devedesetih XX veka, iako o istom ili sličnom fenomenu promišljaju i drugi teoretičari rodnosti, ali držeći se okvira drugih teorijskih termina. Za potrebe ovog istraživanja mi smo Konelov koncept proširili na opštiji i sadržinski kompleksniji koncept hegemonih rodnih uloga koji pored muških uključuje i ženske rodne uloge, kako bi promislili njegovo mesto i ulogu unutar piramidalne strukture, predominantno još uvek, patrijarhalnog poretka distribucije moći unutar savremenog srpskog društva.

Kao što je već pomenuto, teorijski koncept hegemonih rodnih uloga ne predstavlja fiksni karakterni tip, uvek i svuda isti, već pre tip rodne uloge (muške ili ženske) koja zauzima hegemonu poziciju unutar određenog obra-

sca/modela (muških ili ženskih) rodni odnosa koja se uvek/u svakom trenutku iznova dovodi pitanje unutar referentnog rodno poretka posmatranog društva/kulture/supkulturne zajednice/društvene grupe... ili nekog drugog socijalnog konteksta unutar koga se rodni odnosi strukturiraju.

Istraživači socijalne realnosti i teoretičari rodnosti konstruktivno hegemonih rodni uloga pristupaju na različite, ponekad čak oprečne, načine. Dok jedni insistiraju na njegovoj važnosti za proces socijalizacije, posebno one rodne, i održanje socijalne stabilnosti (npr. Lipsitz Bem, 1993; Connell, 1987), drugi ih vide kao sredstvo redukcije koje limitira slobodu individue da dizajnira vlastiti život u saglasju sa sopstvenim ličnim, socijalnim i emocionalnim željama, strastima i potrebama (Butler, 1993). Upravo ova heterogenost u pristupima istom fenomenu najbolje oslikava unutrašnju ambivalenciju koju ovaj teorijski konstrukt nosi unutar sebe. S jedne strane, hegemoni rodne uloge se prepoznaju kao imaginarni socijalni standard društveno prihvatljivog rodno ponašanja i praksi, a s druge strane, kao "negativan standard" u kome se različite subverzivne prakse reflektuju i ogledaju.

Zbog svoje duboke ukorenjenosti u druge socijalne strukture i stalne interakcije sa njihovim različitim aspektima sa kojima je u neprestanom procesu pregovaranja i adaptiranja na nove zahteve socijalnog mozaika, koji se uvek iznova strukturira kroz različite odnose njihovih međusobnih relacija prožimanja i isključivanja jednih u odnosu na druge, konstrukt hegemoni (muške ili ženske) rodne uloge predstavlja važnu analitičku alatku kojom je moguće ostvariti kaleidoskopski uvid u najintimniji trenutak svakodnevice svakog od nas. Svakodnevice kroz koju se prelamaju svi važni i manje važni aspekti socijalnog života društva/kulture čiji smo deo, jer svaki konkretni konstrukt rodno identiteta nastaje u mukotrpnom procesu pregovaranja sa ovim imaginarnim kulturno nametnutim hegemonim "standardom". Nema nikakve sumnje da što je stepen neslaganja veći između hegemonog standarda i rodno identiteta stvarne osobe, to je ta osoba izložena većim kulturnim i socijalnim pritiscima u procesu "pregovaranja" i kreacije vlastitog rodno identiteta.

Nema nikakve sumnje da u društvu u kome je ovaj "imaginarni standard" još uvek određen koordinatama patrijarhalnog vrednosnog sistema pozicija osoba koje imaju drugačije ideje i osećanja o vlastitoj rodnosti čini ove osobe izuzetno osetljivim na duboko ukorenjenu društvenu nepravdu društva koje ignoriše pravo na različitost.

### Metod

Imajući u vidu da je svaki rodni konstrukt unutar sebe kompleksna struktura unutar koje se jedna drugoj suprotstavljaju i sukobljavaju različite, često oprečne, logike, čini se opravdanim pretpostaviti da jednostavan instrument konstrui-

san na osnovu logike linearne kauzalnosti ne može prikupiti empirijske podatke putem kojih je moguće ostvariti zadovoljavajući uvid u fenomen rodnog unutar određenog socijalnog konteksta. Važno je napomenuti da svi rodni konstrukti imaju osobinu da su u isto vreme pozicionirani unutar više različitih socijalnih struktura, koje mogu pratiti različite socijalne trajektorije, ili mogu biti u različitim međuodnosima preklapanja ili negiranja jednih sa drugim ili sa drugim socijalnim strukturama izvan posmatranog rodnog konstrukta. Svest o ovoj vrsti složenosti rodnih konstrukta mora biti inkorporirana u njihovu socijalnu ili bilo koju drugu analizu. Drugim rečima, jedini način da razumemo rod/rodne konstrukte i sa njima povezane različite socijalne fenomene jeste da stalno i neprekidno istražujemo njegove/njihove odnose sa drugim socijalnim strukturama, kroz analizu njegovog/njihovog mesta i uloge u njima.

Zbog svega gore pomenutog odlučili smo da empirijske podatke, relevantne za naše istraživanje, prikupimo metodološkom tehnikom produbljenog intervjua. Ova tehnika podrazumeva izvođenje intervjua koji nisu potpuno strukturirani kako bi se izbegla zamka unapred perfektno zamišljenog istraživanja koje ne donosi gotovo nikakva nova saznanja. Naša je pretpostavka da istraživačka strategija koja unapred definiše šta traži u realnosti retko može ponuditi više od unapred razvijene teorijske matrice koju kroz istraživanje treba ilustrovati adekvatnim empirijskim podacima. Suprotno ovome, mi smo pokušali da prikupimo empirijske podatke relevantne za određene teme/polja istraživačkog interesovanja prateći unutrašnju logiku svakog pojedinačnog ispitanika i različitih socijalnih slojeva koji se prelamaju unutar njegovog/njenog narativa o najrazličitijim socijalnim iskustvima, praksama, mišljenjima ili verovanjima. Kroz analizu prikupljenih podataka i konstantnu interakciju između njihovih različitih aspekata verujemo da je moguće razumeti skrivene pravilnosti i neizgovorene motive različitih socijalnih aktera (u našem slučaju pripadnika LGBTTIQ populacije), kojih često ni oni sami ne moraju biti svesni, ali koji bez obzira na postojanje ili nepostojanje svesti o njima dubinski deluju i oblikuju naša razmišljanja, doživljaje i razumevanje različitih socijalnih aktera sa kojima dolazimo u kontakt i okolnosti unutar kojih živimo.

### Uzorak

U okviru istraživanja planirano je izvođenje deset intervjua sa ispitanicima koji žive u Beogradu i korisnici su usluga različitih NVO-a koji se bave zaštitom i promocijom LGBTTIQ prava. Uzorak će biti stratifikovan u odnosu na pol, rod i seksualnu orijentaciju ispitanika. U odnosu na pol izvešćemo pet intervjua sa ženama i isto toliko intervjua sa muškarcima. U odnosu na rod namera nam je bila da izvedemo četiri intervjua sa ženama koje se osećaju kao lezbejke, četiri muškarca koji se osećaju kao gej muškarci i dva ispitanika koji

se izjašnjavaju kao transrodne ili transseksualne osobe. Nažalost, terenski deo kvalitativnog dela istraživanja zaključen je bez intervjua sa poslednje dve kategorije ispitanika. Prilikom odabira ispitanika vodili smo računa da u okviru uzorka imamo i ispitanike starije generacije iako, baš kao i u prvoj fazi istraživanja, najveći deo uzorka čine mlađi ispitanici. Terenski deo istraživanja je obavljen u periodu od 1. oktobra 2009. do 31. januara 2010. godine.

### Rezultati istraživanja

"Mehanizam **'simboličkog nasilja'** iza koga se krije društvena dominacija funkcioniše uz nesvesno učešće samih njegovih žrtava."

Pierre Bourdieu

Citat iz teksta: "Neka pitanja o gej i lezbejskom pitanju" (1997)

Rezultati dobijeni analizom empirijskog materijala prikupljenog u prvoj fazi istraživanja nedvosmisleno pokazuju da se nasilje prema pripadnicima LGBTTIQ populacije dešava u našem društvu i da se ono javlja u različitim manifestnim formama. Ima osnova da se tvrdi i da su pripadnici LGBTTIQ populacije od strane svoje okoline češće izloženi psihološkom nasilju nego fizičkom. Ali, nažalost, zbog nereprezentativnosti uzorka ne možemo precizno proceniti u kom obimu, intenzitetu i u kojim socijalnim situacijama i miljeima se nasilje nad pripadnicima LGBTTIQ populacije dešava u srpskom društvu. Dobijene istraživačke rezultate u prvoj fazi istraživanja pokušali smo da dopunimo ciljanom analizom narativa ispitanika o nasilju u drugoj fazi istraživanja

Analiza prikupljenih intervjua i u njima prisutnih narativa o nasilju u drugoj fazi istraživanja pokazuje da svi ispitanici bez izuzetka vlastite uvide o problemu nasilja nad LGBTTIQ populacijom prelamaju kroz intimni koordinatni sistem prelomnih trenutaka/inicijacijskih tački prelaza u vlastitom osveštavanju sopstvenog rodnog identiteta, seksualne orijentacije i sebe kao socijalnih aktera u različitim socijalnim procesima. Tri tačke, koje ispitanici percipiraju kao mesta simboličke spoznaje o vlastitoj različitosti prelaza, unutar sopstvenih životnih narativa, čine se posebno važnim, jer one uvode ispitanike u tri različita kruga nasilja indukovano kulturnim stereotipima koje ispitanici i njihova okolina usvajaju u procesu socijalizacije, o kojima se unutar javnog diskursa nedovoljno govori. U njima nasilje dobija prikrivenu formu usuda koji je nemoguće promeniti ili izbeći, a nasilnici nisu nepoznate osobe, navijači, osobe sa psihičkim problemima... već članovi porodice, prijatelji, kolege na poslu, članovi iste supkulturne zajednice... Uzroci ovog nasilja su kulturno determinisani i duboko inkorporirani u vrednosni sistem društva u kome živimo. Da bismo ove nasilne mehanizme promenili, neophodno je razumeti kako oni funkcionišu. Pomenute tri inicijacijske tačke su:

- a) Trenutak **spoznaje** vlastitog rodnog identiteta i seksualne orijentacije;
- b) Trenutak **out-ovanja** pred porodicom i bliskim osobama;
- c) Trenutak prihvatanja i simboličkog uključenja u **LGBTTIQ zajednicu**.

**Trenutak spoznaje** ispitanici najčešće opisuju kao dramatično i protivrečno iskustvo, kome prethodi duži ili kraći period nelagode i sumnji u vlastitu kulturno propisanu "normalnost". Ove sumnje često mogu rezultirati povlačenjem...

"Ja sam kao dete bio ogroman introvert, potpuno zatvoren. Tokom cele osnovne škole, i dobar deo srednje škole. Totalno zatvoren... Verujem da to ima neke veze i sa tim što vi kao dete znate da nešto nije isto sa vama, kao sa drugom decom."

... ili željom da se nešto po svaku cenu učini protiv tog neizdrživog osećanja neadekvatnosti...

"...Shvatio sam da sam gej negde u osmom razredu ili možda prvom srednje. U početku sam se strašno borio protiv toga... pre svega psihički... govorio sam sebi – to je prolazno, to će mene da prođe... nedostatak informacija je verovatno dobrim delom i doprineo da se ja osećam loše što sam gej... Da sam bar imao bilo kakve informacije o tome kroz šta prolazim, nego nije bilo čak ni neutralnih informacija o tome. Bukvalno sam se osećao kao da imam neku bolest od koje će se zaraziti ceo svet."

"Shvatila sam da me privlače žene, i pre tih osamnaest godina, samo nisam mogla to da prihvatim i shvatim. Trebalo mi je vremena da ja pređem preko toga, da to nije nenormalno, da nije ovako i onako..."

... koje proističe iz spoznaje da se osoba možda nikada neće uklopiti u hegemoni vrednosni standard koji društvo i njegova okolina očekuju, promovišu i podrazumevaju.

"Ja sam zaista imao problem da prihvatim sebe. Nisam voleo to što sam, a opet je to imalo nekog smisla, jer sam shvatio da sam drugačiji... Kad razmišljam sad, kao zreo čovek, mislim da je sve to uslovljeno stahom od odbacivanja drugih, od onih koji su činili većinu."

Tako neki od ispitanika pod pritiskom spoljašnjeg neprijateljstva ulaze u začarani krug nasilja prema samima sebi.

"...Ja sam tokom cele srednje škole imao problem tog proganjanja, tog osećaja krivice što sam drugačiji... i to je rezultiralo mojim problemom autodestruktivnosti. Kad god bih bio ekstremno srećan, ili ekstremno nesrećan, tužan, ja bih uzimao da se posećem..."

Unutrašnji pritisak i želja da se ne bude drugačiji podržani su i od strane neposredne okoline ispitanika.

"U suštini verujem da je mojoj porodici bitno da se ni sa čim ne izdvajam iz proseka. Njima je glavno da završim fakultet i sada da se udam."

Tako sa protokom vremena ispitanici postaju bolno svesni odnosa najbliže okoline prema mogućnosti da se vlastiti život koncipira na drugačiji način od onog kome se priklanja većinski deo društva.

"Moja mama je oduvek, i pre nego što sam se ja prvi put zaljubila u svoju najbolju drugaricu sa kojom sam provodila dosta vremena, povremeno imala histerične napade, da to tako nazovem. Govorila je nešto kao 'misliće ljudi da nisi normalna, da si bolesna, ti kao da si zaljubljena u nju'... I otac je isto pričao da nisam normalna, da sam bolesna.

Zbog svega toga nikada nisam želela da im kažem da sam lezbejka. Pre svega jer mislim da bi bili agresivni prema meni. Mislim da bi me napali fizički, jer moj otac je Crnogorac i onda uvek je nekako bio... zatučan."

"Moj otac je klasičan homofob, šta god... kada je trebalo da se održi gej parada, čuo sam ga kada je prokomentarisao pred nekim njegovim prijateljima... kao... jao, tamo se neki ludaci, neki narkomani, i ovi što su ludi, a nisu narkomani, spremaju da idu da rasture paradu, i smeje se. Mene je to toliko pogodilo... nisam mogao da poverujem... da je nekome draži ludak, i narkoman, i narkoman ludak, od nekoga ko je normalna osoba, samo zato što će on posle da ima seks sa svojom devojkom, a ovaj sa svojim dečkom, odnosno ako je devojka, sa devojkom. Ispada da je gore biti gej, nego ludak i narkoman... Ja uopšte ne osećam potrebu da mene strejt ljudi vole. Apsolutno ne. Ali da poštuju, da sam ljudsko biće. Samo to.

**Intervjuerka:** *Jesi odreagovao na to?*

Nisam..."

Kao odgovor mnogi od njih počinju da razvijaju različite **strategije preživljavanja** koje imaju za cilj da umanje količinu bola koju najbliže osobe, često nesvesno, a ponekad i sasvim svesno, proizvode u životima LGBTTIQ osoba. I dok jedni poput ispitanika iz pretnodnog citata biraju *strategiju prećutkivanja i nekonfrontiranja* kako bi vlastiti život organizovali na nekom drugom mestu...

"Pa... ja sam se dosta promenio od kada sam došao ovde (u Beograd), konačno živim onako kako kod kuće nisam mogao, a želeo sam."

"Jednostavno, uvek sam imao taj neki drugi posao i te neke privatne aktivnosti, da sam uvek bio više napolju, nego u kući."

...drugi se opredeljuju za *strategiju kreativnog interpretiranja realnosti* u kojoj fragmente i osobe iz njihovih realnih života na nivou narativa prilagođavaju očekivanjima svojih bližnjih menjajući određene osobine tih osoba i situacija.

"Imam neke drugarice i drugove koji menjaju rod kad pričaju o svojim partnerima. I ja ponekad radim to isto.

**Intervjuerka:** *A kad te ljudi iz tvoje okoline pitaju, na primjer, imaš li momka ili nešto vezano za momka, za decu, nije bitno, šta ti kažeš?*

**Ispitanica:** Ja sam imala puno drugova koji me zovu. Recimo, u IKL-u su, na primer, smatrali da ja imam po deset frajera, oni nikad nisu znali ko mene zove telefonom, ali uvek neko od nas desetero kolega digne slušalicu i kaže dođi ovamo, i onda kao šta bre jedan dan te zove jedan, drugi dan drugi, i onda se to odmah smatra...

**Intervjuerka:** *Znači, oni su podrazumijevali da si heteroseksulana, a ti nisi htjela da ih razuvjeriš?*

**Ispitanica:** Pa, naravno... mi smo svi izlazili, išli na službena putovanja i službene ručkove i družili se i ti, hteo ne hteo, ti jednostavno nisi ni mogao da se ponašaš drugačije, kad si u toj sredini u kojoj radiš, okružen tim ljudima, znaš, ne možeš ti sada da ideš mimo svih... "

A ponekad u ovom procesu interpretacije imaju i saučesnike, čime on postaje zabavna socijalno subverzivna igra za više igrača.

"...Pričao sam ti da sam glumio dečka svojoj drugarici, onda zauzvrat ona meni devojkicu, vodio sam je u Čačak."

Nažalost, socijalni pritisak kome su LGBTTIQ osobe izložene često svakodnevni život čini teško izdržljivim.

"...Krenuo sam na treninge kako bih se oslobodio tog osećanja... treninzi mi prijaju, znači... ja bukvalno kad stanem na traku izbacim sve iz sebe. Mi-slim, vidiš koliki sam, nisam baš sitan dečko... ali, ja kad stanem na traku, dva sata ne silazim.

**Intervjuerka:** *Tako radiš na prevazilaženju tog osećanja osujećenosti?*

**Ispitanik:** ... Pokušavam da se distanciram."

Mnogi zato u tom procesu gube snagu i volju za daljim pružanjem otpora...

"Pa ja ne planiram da ikad živim sa muškarcem."

... ili prilagođavaju vlastite fantazije o budućnosti onome što smatraju socijalno održivim scenarijom u zadatim socijalnim i kulturnim koordinatama sopstvene lične, porodične i šire društvene svakodnevice.

"Voleo bih da imam brak, ali takođe sa gej osobom, sa ženom. Ja imam drugaricu koju mnogo volim, i to je verovatno moj *soul mate*, da tako kažem... i ja sam njoj. I mi smo pričali o tome. Čak smo pričali i o tome da, ako u Srbiji ne bude bilo drugačije moguće, da stupimo u brak i da usvojimo decu na kraju.

## Nasilje nad LGBTTIQ populacijom...

---

**Intervjuerka:** *Zašto ti je brak bitan, kao takav?*

**Ispitanik:** ...Možda to više ima veze sa okolinom, koja ne zna, ni za mene, ni za nju. Pre neko zadovoljenje roditelja, i tako dalje. Da bismo imali taj neki mir."

Za mnoge pripadnike LGBTTIQ populacije se tako jedini "prostor slobode" otvara kroz kontakt sa drugim osobama sa kojima dele isti ili sličan prostor socijalne margine...

**Intervjuerka:** *Zašto ti je bilo važno da budeš u kontaktu sa lezbejskom zajednicom?*

**Ispitanica:** Pa, ne znam, kako da kažem. Super mi je, zato što se osećam slobodno na našim mestima, da se tako izrazim."

**Intervjuerka:** *Šta te je motivisalo da dođeš u kontakt sa lezbejskom zajednicom?*

**Ispitanica:** Pa, bilo mi je potrebno da upoznam još nekoga. Pošto nisam znala nikoga ko je gej, i onda, naravno mi je bilo potrebno da vidim da nisam jedina... da vidim kako uopšte funkcioniše sve to."

...unutar koga je moguće organizovati neku vrstu paralelne realnosti.

"Izlazim u lezbejske kafiće, idem u gej klubove, na žurke. Ne sviđa mi se što je većina tih mesta u podrumu, ali to je izgleda neko pravilo.

**Intervjuerka:** *Izlaziš li obično u lezbejske i gej kafiće ili ideš i na druga mjesta?*

**Ispitanica:** Pa, zavisi, kako sa kojim društvom. Ako sam sa strejt društvom, izlazim i na neka druga mesta. Ako sam sa drugaricama lezbejkama, onda izlazimo uglavnom na lezbejska i gej mesta."

"My Space... pripadam marginalizovanoj grupi, i onda mi je to nekako savršeno mesto, imam tu odabranu grupu od 500 (*smeh*) ljudi koji eto moraju da slušaju moje komentare i ponekad da ih komentarišu..."

Nažalost, čini se da ni ovaj prostor margine nije bezkonfliktn.

"...Jako mi smeta, nešto što sam primetila u lezbejskoj zajednici... ima tih grupica i podgrupica i strašno je teško uopšte... To su jako zatvorene grupe.

**Intervjuerka:** *Šta misliš zašto su zatvorene?*

**Ispitanica:** Stvarno ne znam. Verovatno se plaše. I ne žele spoljašnje uticaje.

**Intervjuerka:** *Da li bi to nazvala nekom vrstom diskriminacija unutar zajednice?*

**Ispitanica:** Da, strašno smo zatvorene prema bilo kakvim uticajima sa strane.

**Intervjuerka:** *Jesi li upoznala neke biseksualne žene?*

**Ispitanica:** Pa, imala sam prilike da ih upoznam i primetila sam da te (pod)grupe u okviru lezbejske zajednice imaju još veću odbojnost prema njima. One im kažu, npr.: 'Čekaj, odluči se, biseksualnost ne postoji.' To sam čula hiljadu puta. Ili: 'Jesi gej, ili nisi', 'Nisi prava lezbejka'. Meni je to potpuno neshvatljivo, ja to ne mogu da razumem, ali tako je. Njih ne prihvata nijedna strana, ni lezbejska zajednica, ni heteroseksualna većina. Svi jedva čekaju da im zalepe etiketu.

**Intervjuerka:** *Družiš li se sa gej muškarcima?*

**Ispitanica:** Slabo, poznajem samo par gejeva, s kojima sam onako super. Nekako baš slabo, ne znam zašto, ni kako.

**Intervjuerka:** *Kako vidiš funkcionisanje te dvije zajednice, lezbejske i gej zajednice?*

**Ispitanica:** Pa, moraju da se nađu dve jako otvorene strane i/ili grupe. Nisam nešto primetila da se te dve zajednice jako puno druže međusobno."

Kako izaći iz ovog začaranog kruga produkcije nasilja? Kako "znak žiga" dekonstruisati i umesto njega stvoriti "amblem" (Bourdieu, 1997). Kako sistemski i sistematično sprovesti *akciju simboličke subverzije* (Bourdieu, 1997) koja treba da otvori prostor za život različitosti i na koji način. Kako god, jedno je sigurno – ova akcija mora da prožme najrazličitija polja duštvenosti. Da bude intenzivna, dugoročna i sistematična, podržana od strane različitih socijalnih grupacija i institucija sistema. Mora da uzme u obzir različite kulturne i vaspitno-obrazovne uzroke široko rasprostranjenog osećanja homofobičnosti...

"Glavni uzrok homofobije je needukovanost ljudi..."

...koje je najčešći motivator nasilja nad pripadnicima LGBTTIQ populacije.

**"Intervjuerka:** *Zbog čega se dešava nasilje nad LGBT populacijom?*

**Ispitanica:** Zbog toga što se nasilje sistemski ohrabruje. Mladi ljudi uče da to tako treba, da mi nismo normalni, da mi nismo ljudi, da nas treba tući i uništiti. Mislim da glavni problem polazi od vaspitanja u porodicama, jer ja gledam ove obrazovce, to su sve mladi ljudi. Meni je najstrašnije od svega što oni uopšte ne uključuju mozak. Ne žele da razmišljaju. Kako su im rekli, tako je, i kraj priče.

**Intervjuerka:** *Ali, zašto baš nasilje koriste kao obračun sa neistomišljenicima?*

**Ispitanica:** Pa, ne znam, valjda zato što im niko tokom odrastanja nije pokazao da postoji i drugi načini komunikacije među ljudima sa kojima se ne slažete."

Važno je razumeti i da nema jednostavnih i brzih rešenja za problem koji na tako kompleksan i protivrečan način prožima socijalno telo savremenog srpskog društva.

"...Samo zakoni nam neće pomoći, ali opet, ako idemo korak po korak..."

## Nasilje nad LGBTTIQ populacijom...

---

**Intervjuerka:** *Misliš li da u Srbiji ima više nasilja nad LGBT populacijom nego nekom drugom marginalizovanom grupom?*

**Ispitanica:** Nisam sigurna da ima više nego nad, recimo, Romima. Samo ja više primećujem nasilje nad LGBT populacijom zato što se to mene lično tiče."

"...Kada bi se poštovala moja ljudska prava, ne bi imalo potrebe za posebnim ljudskim pravima. Mislim da meni, kao gej osobi, nisu poštovana ljudska prava, ali i da drugim ljudima, koji nisu gej, takođe nisu poštovana... Mi moramo da nateramo one koji su na vlasti, da osete korist od toga, da nama pomognu. To je politika. Jer, kad se mi krijemo, mi smo marginalna grupa. A nas ima, koliko, pola miliona u Srbiji. I da kažemo – hoćete naše glasove, ili ne? Na kraju se sve svodi na PR, što je bedno, ali... tako je."

Zato podrška mora postojati kako odozdo...

"Drugo, svi mi bi trebalo da budemo aktivniji u društvu. Da objasnimo svojim prijateljima, članovima porodice... i tako bi se širila ta baza ljudi koji su makar tolerantni prema nama."

... tako i odozgo od strane političke elite, javnih ličnosti ...

**Intervjuerka:** *Šta misliš, ko treba da ponudi rješenje problema nasilja nad LGBT populacijom?*

**Ispitanik:** Država. Od predsjednika, pa dalje hijerarhijski. I mislim da nam treba javna podrška nekog političara. Dobro, znači i podrška Jelene Karleuše, ali mislim da neki politički zvaničnik treba da nas podrži."

... zaposlenih u javnim službama, što se ponekad čini kao nepremostiv problem.

"U istim tim institucijama rade isti ti homofobični ljudi koje srećeš na ulici, i oni prosto ne žele da ti pomognu. Recimo policija, neko prijavi slučaj da ga je neko prebio, e, sad, da li će oni da reaguju isto onako brzo kao što bi reagovali da su prebili neku strejt osobu, mislim da ne."

"Voleo bih da postoji tačno propisan broj policajaca u policiji koji mora da bude određene seksualne orijentacije i... onda su tu, je l', homoseksualci da zastupaju prava homoseksualaca u policiji (*smeh*)... jer sada imamo gomilu pandura koji su sirovine u policiji... i koji su svi strejt, i ne vide dalje od svog nosa, tako da je, naravno, očekivano da policija neće da štiti prava homoseksualaca, to jest LGBT osoba... Ili, možda, manje radikalno rešenje, ne znam... oterati jednostavno, te ljude na neku edukaciju."

Važno je, dakle, delati kako na individualnom planu ...

"Važno mi je da reagujem prvo zbog toga da se to dalje ne bi dešavalo nekome."

...tako i na širem društvenom...

"Mislim, ja kao pojedinka ne mogu nešto mnogo da promenim, ali bih volela da se uključim u neku organizaciju ili neki događaj, kao, recimo, Queer Beograd festival, gde mogu zajedno sa još nekim ljudima da radim na tome da se popravi stanje LGBT zajednice.

**Intervjuerka:** *Šta misliš ko bi trebalo da se uključi u rješavanje problema nasilja nad LGBT populacijom?*

**Ispitanica:** Sad bi bilo glupo da kažem država, ali pretpostavljam da bi možda trebalo da se definiše neki kabinet koji će se baviti pitanjem LGBT zajednice, a koji će biti podržan od strane države. Znači da ne bude neka nevladina organizacija nego... daleko od toga da nevladine organizacije ne rade dovoljno... Nego bi bilo dobro da država pokaže da je voljna da se bavi ovim problemom. Mislim da bi to imalo mnogo većeg efekta. A verujem da je uloga nevladinih organizacija da državu prisili da to i uradi."

...kako bi se izbeglo perpetuiranje postojeće loše društveno-političke klime unutar koje drugi i različiti postaju dežurni krivci bez krivice.

"...Ja gledam dole ispred železničke stanice, gde radim... To su ljudi, uglavnom, koji sa periferije dolaze u grad da rade, i slično. Zaista nizak sloj. Ja vidim kako je njima, koliko je njima teško... I oni stoje, na primer, tu... to su ljudi koji čekaju dinar kusur, ne ostavljaju bakšiš, toliko njima to treba. Znači, viđam ih svaki dan. I dok stoje u redu, oni, kao komentarišu natpise u novinama – a, oni pederi... znaš. Ubace im buvu sa tim nekim stvarima, koje su potpuno nebitne... i posle svega što smo prošli... ne veruješ da može da ti bude bolje, onda se frustriraš. A frustracija se gomila, to je kumulativno osećanje. I onda ti neko da ventil... kaže ti koga da okriješ iako je savršeno jasno da to nema veze s mozgom. A iskreno, verujem da ni predstavnici gej populacije nisu došli u situaciji. Ne možeš ti na napad da odgovoriš napadom. Moraš da budeš mudriji i staloženiji kada se boriš za nešto krupno."

### Zaključak

Posle decenije ratnih sukoba, političke isključivosti i netolerancije najrazličitijih vrsta, koji su obeležili živote građana u bivšem jugoslovenskom regionu koncem dvadesetog veka, gotovo simbolički se ulazak u novi milenijum poklopio sa promenom dotada neupitnog političkog kursa. Nacionalistička retorika brige o konstruisanom nacionu, nacionalnom interesu, optimalnim geografskim granicama i odbrani od Drugih/Drugačijih/Različitih od Nas, gotovo preko noći je zamenjena fantazijom o integracijskim procesima i željom svake pojedinačne novonastale zemlje/ili pak jednog od njenih delova da se integriše u Evropsku uniju. Čini se da je kao i deceniju i po pre toga nacionalni i (ovo-

ga puta) građanski konsenzus vrlo lako postignut. Istraživanja u regionu pokazuju da većina građana blagonaklono gleda na ideju da njihova zemlja postane deo evropskih integracija. I cela priča bi zvučala gotovo idilično da centralno pitanje oko koga bi svi trebalo da se zamislamo nije da li smo istinski spremni da otpočnemo jedan ovako važan socijalni proces? Da li svi mi, koji smo sa lakoćom postigli ovaj prećutni politički konsenzus, razumemo šta on uopšte znači? I šta mi kao građani moramo da promenimo u realnosti naše svakodnevice da bi njegovo političko ostvarenje postalo moguće?

Politika isključivosti, koja je dominirala javnim diskursom unutar našeg društva tokom devedesetih XX veka, sistemski se trudila da "druge"/političke neistomišljenike/one koji su ostali sa druge strane stvarne ili zamišljene granice/one koji se ne slažu sa bilo čim ili su naprosto drugačiji... dehumanizuje do tačke da nam njihove potrebe, ono što misle, kako žive, čega se plaše, šta ih boli... postane daleko, nepoznato, nebitno. Zato ne čudi što rezultati ovog istraživanja zvuče uznemirujuće, opominjući nas u kom pravcu se mi kao društvo krećemo, uprkos deklarativnim željama. Odnos prema pripadnicima manjinskih grupa koji se unutar javnog diskursa i hegemone kulture, kao po pravilu, prepoznaju kao Drugi, pa tako i prema osobama koje sebe definišu kao pripadnike LGBTTIQ populacije, jedan je od najpouzdanijih indikatora spremnosti jednog društva i njegovih članova da se otvore i učine iskorak ka imaginarnim Drugim(a). Sudeći prema rezultatima prezentovanog istraživanja, mi kao društvo smo još daleko od takvog iskoraka. Mnogi od incidenata o kojima učestalo čitamo u štampi ili slušamo u vestima, a koji se dešavaju u našem i nama bliskim društvima, potvrđuju ovu slutnju. Oni su svedočanstvo i opomena o emotivnoj šteti koju smo kao pojedinci i kao društvo pretrpeli i sa kojom ćemo još dugo morati da se suočavamo i živimo.

Dok god ne budemo ponovo bili u stanju da povratimo moć da razumemo Druge i njihovim potrebama izađemo u susret kao pojedinci, članovi neke socijalne grupe ili društva, ni za Nas, socijalnu ili interesnu grupu kojoj pripadamo, naše društvo, kao ni za ispunjenje fantazije o integracijskim procesima, neće biti mnogo nade, jer jedini put do nas samih upravo vodi kroz upoznavanje i saosećanje sa Drugima.

#### **Literatura:**

- Bat-Ami Bar On (1994): *Marginality and Epistemic Privilege*, u Alcoff and Potter, *Feminist Epistemologies*, Routledge, London, New York, str. 83-100).
- Bell Hooks : *Choosing the Margin as a Space of Radical Openness*, u Garry and Pearsall *Women, Knowledge and Reality*, Routledge, New York and London, str. 48-56.

- Blagojević Marina (2002): "Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000, Urođnja-nje cene haosa", u *Srbija krajem milenijuma, razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 283-314.
- Butler Judith (1993): *Bodies that Matter: on the Discursive Limits of "Sex"*, Routledge, New York and London.
- Butler Judith (2001): Prohibition, Psychoanalysis, and the Production of the Heterosexual Matrix, in Mary Evans: *Feminism: Critical concepts in literary and cultural studies*, Volume IV: Feminism and the politics of difference, Routledge, London and New York, str. 226-270.
- Connell R. W. (1995): *Masculinities*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Connell R. W. (1987): *Gender and Power*, Polity Press.
- Čvorović Ivana (2006): *Nasilje nad LGBTTIQ populacijom u Srbiji*, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd.
- Glover David and Kaplan Cora (2000): *Genders*, Routledge, London and New York.
- Lipsitz Bem S. (1993): The Construction of Gender Identity, in Lipsitz Bem, *The Lenses of Gender*, Yale University Press, New Haven and London, str. 133-175.
- Lorber Judith (1994): *Paradoxes of Gender*, Yale University Press, New Haven and London.

### Isidora Jarić

#### **LIFE BETWEEN VIOLENCE AND SUBCULTURAL GHETTO: LGBTTIQ PERSONS AND THEIR EVERYDAY REALITY IN SERBIA**

Paper discusses the position of LGBTTIQ population in Serbia today, as can be inferred from the collected empirical data. The empirical research was performed in two phases: on a larger sample using the e-questionnaire and on a reduced stratified sample using a method of in-depth interviews. Presented analysis trying to reconstruct a number of important topics related to the phenomenon of violence against LGBTTIQ persons and charting, on the one hand, the basic coordinates of social status of the LGBTTIQ population in Serbia, and on the other hand, intimate coordinates of initiation turning points within individual biographies of our interviewees.

**Key words:** gender, sexual orientation, LGBTTIQ, violence, Serbia.